

Milan Šuštar

Zbornik žrtev II. svetovne vojne v občini Kamnik

Zbori skupščine občine Kamnik so 27. februarja 1991 na skupni seji imenovali komisijo skupščine občine Kamnik za raziskavo povojnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti.

V komisijo so bili imenovani:

- za predsednika: – Branko Božič,
- za člane: – Anton Bočko,
- Ciril Jaklič,
- Marjan Kordaš,
- Andrija Mačkovšek,
- Branko Novak,
- Janez Prešeren,
- Demeter Sadnikar,
- Marko Žerovnik.

Komisija je bila številna, po delavnosti pa kot ponavadi: nekateri so bili zelo zagnani, drugi pa le sopotniki. Najbolj natančno in popolno gradivo oziroma poročilo za komisijo je zbral Marko Žerovnik, ki je popisal vse žrtve, in sicer ne glede na to, na kateri strani so padle. Izdelal je tudi zemljevide množičnih grobišč na Komendskem.

Lokacije množičnih grobišč v Kamniški Bistrici in skice nahajališč je izdelal Marjan Kordaš. Pomagal mu je Jože Erjavšek iz Stahovice, ki je vsa grobišča poznal; pokazal mu jih je tast, ki je bil logar v Kamniški Bistrici. Jože Erjavšek je poznal domačina, ki je na moriščih pokopaval pobite ljudi. Med pobitimi so bili tudi starci, ženske in otroci. Menda so večino pobitih zagrebli domačini. Ko je iz slabo zasutih grobov začelo zaudarjati, so pa sploh mobilizirali domačine, zlasti apnarje, ki so morali pipepljati živo apno, s katerim so najprej posuli grobišča.

Junija 1993 je dal Igor Podbrežnik na skupni seji zborov Skupščine Občine Kamnik pobudo za izdelavo zbornika o povojnih dogodkih. Sredstva za to naj bi se zagotovila v proračunu za leto 1994.

Oktober 1993 je Branko Božič predlagal, da naj bi postal predsednik strokovnega telesa za opis povojnih dogodkov in pripravo zbornika Marjan Kordaš, ki pa je pobudo zavrnil, češ da je za tako na-

logo primeren zgodovinar. Decembra 1994 je komisiji potekel mandat in glede zbornika je ostalo le pri besedah.

Marjan Kordaš je samoiniciativno nadaljeval s svojim delom tudi potem, ko je komisija prenehala delovati. Osvetlil je nekatere dogodke v decembru 1943 in januarja 1944. O vsem tem je pisal v prispevku *Nekateri dogodki v Kamniku in okolici v letih 1942–1944 v luči arhivskih gradiv*, ki je bil objavljen v *Zborniku žrtev II. svetovne vojne v občini Kamnik* (1998). Arhivsko gradivo je z njim pregledoval tudi Janez Prešeren.

31. januarja 1996 je občinski svet občine Kamnik imenoval komisijo za popis žrtev II. svetovne vojne na Kamniškem. Člani komisije so bili:

- Ivan Jerič,
- Tone Hočevnar,
- Franc Orešnik,
- Janez Prešeren,
- Aleksander Sarnavsky,
- Maksimilijan Šimenc,
- predsednik pa je bil Milan Šuštar.

Dela smo se lotili zelo zavzeto. Najbolj delaven je bil Maks Šimenc, ki je bil zgled vztrajnosti, natančnosti in doslednosti. Na začetku smo računali na sodelovanje Združenja borcev in udeležencev NOB občine Kamnik oziroma na njihove podatke o žrtvah vojne na partizanski strani. Žal so našo prošnjo zavrnilo z obrazložitvijo, da Inštitut za novejšo zgodovino pripravlja popis vseh padlih in drugih žrtev v II. svetovni vojni za celotno Slovenijo. Kljub temu smo delo končali v letu in pol.

Za osnovo smo vzeli imena s partizanskih spomenikov v celotni občini, pregledali in izpisali spominsko literaturo in dokaj bogato arhivsko gradivo Ministrstva za notranje zadeve ter Zgodovinskega arhiva mesta Ljubljana.

Predvsem smo iskali podatke pri svojcih žrtev. Obšli smo vse vasi in zaselke, mnoge od njih po večkrat, in zapisovali. Iskali smo ljudi, ki so doživeli vojno in imajo dober spomin. Na partizanski strani ni bilo težav, ljudje so radi sodelovali. Žal pa smo morali zelo pogosto ugotavljati, kako zelo so ljudje prestrašeni na nasprotni strani. Marsikje je bilo zelo težko ustvariti zaupanje, nekateri pa so razgovor kategorično zavrnilo, češ da še ni čas za to. Vsem smo morali obljubiti, da njihovih imen ne bomo objavili in nikomur izdali.

Ko danes premišljujem o tem prastrahu, mi je marsikaj bolj jasno in razumljivo, saj to je generacija, ki je bila prestrašena za vse življenje. Preveč so izkusili in videli, da bi lahko bili mirni in zaupljivi. Med vojno so videli streljanje talcev, izgon ljudi v taborišča, zverinska mučenja s strani Nemcev in partizanov, pobijanje nedolžnih ljudi: partizani so v občini Kamnik likvidirali 238 ljudi. Grozljiv podatek! Revolucija je na Kamniškem galopirala na konju. Kar pa so ljudje videli in doživljali po vojni, je za človeško pamet preveč. Pokol 300 ljudi v Sidolu, 500 pri Titanu, na stotine na Komendskem, v Kamniški Bistrici nekaj 1000 ljudi, tudi starcev, žensk in celo otrok. Ko je začelo iz plitvo zasutih grobišč zaudarjati, so mobilizirali ljudi, da so dodatno zasipali grobove. In spoznali so, kako malo je vredno človeško življenje. Je potem čudno, da so bili prestrašeni?! Deževje je leta 1991 razkrivalo kosti v Sidolu, gradnja tovarne Svit je pokazala kosti, ki so jih na hitro odvažali neznano kam.

Veliko podatkov smo dobili ali jih preverili na Sekretariatu za notranje zadeve Upravne enote Kamnik, ki je dvema članoma komisije dovolil vpogled v matične knjige. Zbrane podatke s terena smo lahko sproti preverjali in dopolnjevali. Zlasti bogat vir podatkov so bile mrliške knjige, ki so jih med vojno pisali Nemci. Natančno so vpisovali rojstne podatke, kraj, čas in vzrok smrti nemških vojakov,

partizanov in civilistov. Seveda tistih, ki so bili najdeni in potem tudi pokopani. Tudi v kamniški župnijski mrliški knjigi je seznam nekaj oseb, ki so umrle nasilne smrti, z opombo, da so bili podatki prepisani v knjigo iz zapiskov takrat delujočih duhovnikov, predvsem župnika Hauschla, dekana Riharja in patra Evstahija. Za zgodovinarja bi bili vsekakor zanimivi izvorni zapiski, ki so gotovo neke shranjeni, po vsej verjetnosti v Škofijskem arhivu v Ljubljani. Bogat vir podatkov hranijo tudi na župnijskem uradu v Stranjah. Po vojni je bilo v posebno knjigo vpisanih blizu 60 padlih v boju oziroma umrlih v taboriščih. Metodologijo popisovanja smo v glavnem povzeli po zgodovinarju Stanetu Okolišu oziroma po njegovem zborniku *Žrtve II. svetovne vojne na ožjem Notranjskem* (Ljubljana 1996). Sicer pa smo bili kar nekaj časa v dilemi, ali naj popise razvrstimo po krajevnih skupnostih ali po župnijah. Končno smo se odločili za župnije, ki so bile in so še danes najtrdnjša človeška skupnost. Zlasti to velja za podeželje. Ljudi v župniji vežeta skupni spomin na preteklost in skupna odgovornost za sedanjost. Župnije smo razvrstili po abecedi, prav tako vasi v posamezni župniji. Vse župnije na Kamniškem spadajo tudi upravno v kamniško občino, izjema so vasi Gabrovnica, Laseno, Mali Rakitovec in Pšajnovica, ki po cerkveni ureditvi sodijo v župnijo Češnjice, in Rudnik, ki sodi v župnijo Radomlje.

Za vsako žrtev smo poleg imena in priimka zapisali domače ime, hišno številko, datum rojstva, datum smrti, kraj smrti, okoliščine smrti, povzročitelje smrti, aktivnost žrtve in socialni status. Domače ime je marsikdaj zelo pomembno. V vasi Gozd so na primer kar tri žrtve z imenom Alojz Sušnik, vendar je vsak iz druge hiše. Brez domačega imena ali vsaj hišne številke bi nastala zmešnjava. Starih hišnih števil se ponekod še spominjajo, sicer pa smo jih iskali v matičnih knjigah. Socialni status je ponekod nezanesljiv, a neko splošno sliko le pokaže.

Če natančnega kraja in datuma smrti nismo ugotovili, smo se zadovoljili z državo ali pokrajino (Rusija, ruska fronta, Štajerska) in le z letnico smrti. Ponekod pa smo pustili kar prazno rubriko. Pri po vojni pobitih domobrancih smo se odločili za datum 1. 6. 1945, torej le za simbolno oznako.

Med žrtvami II. svetovne vojne so bili tudi partizani, ki so jih likvidirali njihovi soborci sami. To se je zgodilo zaradi osebnega sovraštva, dezerterstva, samovolje žrtve, nediscipline ... V Stranjah so skoraj vse take primere po vojni rehabilitirali in jih vpisali na spominske plošče.

Na Kamniškem je bilo največ žrtev med civilnim prebivalstvom. Ta podatek je zelo zgovoren in vreden strokovne obdelave. V večini primerov so bili povzročitelji Nemci, ki so na ta način odgovarjali na partizanske akcije. Povzročitelji so bili tudi partizani, ki so se hoteli znebiti ideoloških nasprotnikov. Nadalje so ljudje umirali v taboriščih, zlasti otroci pa so bili pogosto žrtve nesreč z orožjem. Posebno kategorijo žrtev na Kamniškem predstavljajo prisilno mobilizirani v nemško vojsko. Svojo kalvarijo so doživljali od Moskve do Normandije in severne Afrike. Preživeli so bili zapostavljeni 50 let po vojni. In koliko jih je bilo? Padlo jih je 194. Nekaterim se je posrečilo priti v prekomorsko brigado ali pa iz ruskega ujetništva v jugoslovansko brigado in potem v prvo bojno linijo na sremski fronti, ki jih je zdesetkala. Te prištevamo k partizanom in pravega števila prisilno mobiliziranih v nemško vojsko verjetno ne bomo nikoli vedeli.

Največ prostora v zborniku zavzema seznam žrtev. Zaradi večje preglednosti smo se odločili za analitični prikaz žrtev s pomočjo statistike in grafikonov. Temu sledi prispevek Marjana Kordaša Nekateri dogodki v Kamniku in okolici v letih 1941–1945 v luči arhivskega gradiva. Milan Windschnurer piše o letu 1945 oziroma poveljih množičnih pobjah. O prisilno mobiliziranih Slovincih v nemško vojsko piše Alojzij Žibert, Igor Senčar pa o našem zgodovinskem spominu in odnosu do preteklosti.

Rad bi se ponovno zahvalil vsem, ki ste nam kakor koli pomagali pri našem delu. Tudi tistim, ki niste želeli biti imenovani. Še posebej pa se zahvaljujem dr. Marku Žerovniku, ki nam je odstopil svoj popis za Komendo, in gospodu Ivanu Nograšku za popis tunjiške župnije. Nadalje se za pomoč zahva-

ljujem Jožetu Erjavšku, Francetu Hvaletu, Alojziju Jagodicu, Tilki Jesenik, Janezu Majcenoviču, Alojziju Orešniku, Milanu Windschnurerju, zlasti pa Marjeti Humar.

Člani komisije za popis žrtev II. svetovne vojne smo se zavedali, da naše delo ni brez napak, zato smo bili veseli vseh dobronamernih pripomb. Pri delu nas je vodil spoštljiv odnos do vseh, ki so umrli med vojno in po njej, ne glede na njihovo ideološko usmeritev. Predvsem pa smo prepričani, da so se mrtvi že zdavnaj spravili, zdaj smo na vrsti mi, živi. Vprašanje je samo eno – ali bomo to zmogli?! Do danes so na Kamniškem samo Tunjičani zbrali toliko poguma, da so vse žrtve napisali na skupno ploščo, kar je pri nekaterih borbah povzročilo veliko zgražanja. Tunjičanom so sledili v Nevljah, kar je zasluga Maksa Šimenca, ki je za to dejanje uspel pridobiti svojce vseh pokojnih. Nekaj podobnega so poskušali tudi v Šmartnem v Tuhinjski dolini, a žal na plošči ni vseh partizanskih imen.

Zbornik smo ljudem razdelili brezplačno in moram reči, da je bil na splošno zelo lepo sprejet. Na naš poziv, naj nam sporočijo morebitne napake, se je oglasilo kar nekaj ljudi. Popravke smo si zapisovali, čeprav takrat nismo vedeli, da nam bodo v resnici prišli prav. Zbornik je postal popularen, vsaka hiša ga je hotela imeti, ljudje so ga pošiljali sorodnikom in v tujino. Leta 2004 smo se odločili za ponatis, ki smo ga razširili s prispevki: Igor Senčar: Preteklost, identiteta, kultura; Jože Dežman: Čas terorizmov in čas spraševanja vesti ter Popravki in dodatki po župnijah in krajih.